

Utazás „A Katona” körül

2011. február elsejétől **Máté Gábor** a budapesti Katona József Színház igazgatója. Vele beszélgettem a pályájáról, színházáról, s a Katonában ebben az évadban bemutatott *Cigányok* című darabról. Nemcsak egy nagy művészt, de egy olyan embert is megismerem, aki szerint mindenkinek – így az általa igazgatott színháznak is – feladata van a társadalmi ügyekben. Ehhez persze elengedhetetlen egy olyan „alma mater”, mint a Katona, amely nekünk, színházba járóknak is fogalom.



– Mesélne önmagáról, a fontosabb pontokról, amelyek Ön szerint leginkább meghatározták pályáját és azt az utat, amely a Katona József Színház igazgatói tisztségéhez vezetett?

– 1980-ban diplomáztam a Színművészeti Főiskolán, ezt követően pedig Kaposvárra kerültem. Fialat színészként a nyolcvanas évek egyik legfontosabb, legizgalmasabb társulatában játszhattam. Ma is azt gondolom, hogy – a főiskolával együtt – életemnek ez a nyolc éve színészi pályafutásom mellett azt is nagyban meghatározza, aki ma vagyok. Kaposvár után egyből ide kerültem a Katona József Színházba. Ez 1987-ben történt, s azóta megszakítás nélkül itt vagyok. 2001-től főrendezőként dolgoztam, idén februárban pedig átvettem a színház igazgatását. Emellett a Színház- és Filmművészeti Egyetemen tanítok, 1993 óta.

– A színházról szóló könyvben, melyet Mészáros Tamás készített a Katonáról, van Önnel egy interjú, melyben azt meséli, hogy az első pár évben nem találta a helyét a társulatban. Mi vitte mégis előre, miért nem váltott egy másik irányba?

– Egyrészt mert nem értek máshoz, másrészt pedig közben történtek olyan dolgok, melyek azt igazolták – vagy úgy tűntek, azt igazolják –, hogy ezen a pályán van a helyem. Közben, attól függetlenül, hogy a Katonában nem jól működtem, leforgattam például egy jelentős filmet (Mielőtt befejezi röptét a denevér), amiért számos elismerést kaptam. Azon kívül, hogy egy új közegben nem tudtam azonnal beilleszkedni, más „elkeseredési” mutatóm nem volt.

– 1984-ben kapott Jászai Mari-díjat, 2003-ban lett érdemes művész, 2005-ben a POSZT-on megkapta a legjobb férfi epizódszereplő díját a *Médeia*-ban nyújtott alakításáért. Színészi és rendezői tevékenységéért többször is Önnel ítélték a Vastaps-díjat, majd 2009-ben megkapta a Kossuth-díjat. Melyik díj volt a legkedvesebb Önnel?

– A legjelentősebb a Kossuth-díj, butaság lenne azt mondani, hogy nem. Egyébként minden díj fontos, hiszen a színész pályája meglehetősen a tetszés körül forog.

– A Katona József Színházzal kapcsolatos új elképzeléseinek jelentős eleme az, hogy meg akarják szólítani a fiatalokat. Aktívak a közösségi oldalakon, és úgy hallottam, hogy konkrét ifjúsági programot dolgoztak ki. Miként

próbálják megnyerni őket, hiszen számukra a színházba járás ma, amikor annyi minden más van, már nem annyira magától értetődő?

– A Katonába régen is jártak fiatalok, és nagyon sokan a középgenerációból, akik a mai közönségünkhöz tartoznak, már késő gyerekkoruktól, vagy fiatalkoruktól fogva ide járnak. Ezt az érzetet szeretném visszahozni, és azt elérni, hogy azok a fiatalok, akiket magunkhoz vonzunk ezekkel a programokkal, tanulják meg a színház nyelvét, mint művészi formanyelvet, igazodjanak el rajta, ne legyen az számukra idegen. Remélem, hogy ezek a gyerekek, fiatalok vissza fognak járni hozzánk. Leegyszerűsítve: közönséget szeretnénk nevelni magunknak.

– Hogy történik majd ez? Mesélne erről részletesebben?

– Jelenleg a Golden Dragon című előadásunkhoz kapcsolódóan van egy ifjúsági programunk, melyet Végh Ildikó dramaturg vezet elképesztően lelkesen és odaadóan. A program során két diákcsoport – egy „elitiskolai” és egy hátrányosabb helyzetű iskolából érkező – dolgozik együtt. A darabbal kapcsolatos témákkal foglalkoznak, különböző drámagyakorlatokat végeznek, s a több foglalkozásból álló folyamat bizonyos pontján bekapcsolódnak a színészeink is. A színdarab alapján egy jelenetet hoznak létre, amit aztán elpróbálnak és a kurzus végén elő is adnak.

– Ezt egyedül csak a Katona csinálja?

– Egyelőre csak mi csinálunk ilyen típusú ifjúsági programot, s erre meglehetősen büszke vagyok.

A Katona

– A Katona József Színház egyik alapítója, s 1989-től mostanáig a színházat igazgató elődje, Zsámbéki Gábor bevalása szerint is fontos egy dráma társadalmi beágyazottsága. Ön szerint mi a színház szerepe, fontos-e a színháznak felvállalni társadalmi kérdéseket?

– Úgy tartom, a színház arra való, hogy a közönség felé olyan kérdéseket tudjon megfogalmazni, amelyekkel már eleve foglalkoznak, vagy pedig felhívni a figyelmet valamire, amivel kapcsolatban gondolkodni, illetve valamilyen irányba lépni kellene. Nyil-

vánosságot adni a problémáknak! Ilyen értelemben „politikus színházat” szeretek csinálni, a politika szó eredeti fogalmának megfelelően. Ezt ma Magyarországon nagyon nehéz kimondani, mert a politika leginkább pártoskodást jelent, s nem az emberekkel és a társadalommal kapcsolatos gondolkodást.

– Ez a Katona karaktere, ezért is tekinthetjük a budapesti színházak szempontjából egyedülállónak. Ez a fajta ars poetica mindig is a színház része volt, gondolom, ezen Ön sem kíván a jövőben változtatni?

– Elég régóta vagyok a Katonában, hogy azt mondjuk, egyik dolgosa vagyok ennek a valaminek. Mindig is így képzeltem a színházat, amilyen a Katona. Hogy olyan dolgokról szóljon, amiről és ahogyan itt beszélünk. A darabválasztásaimban is ez tükröződik.

– Nyilván a színészek kiválasztásánál is fontos szempont, hogy valaki azonosuljon ezzel a hitvallással, hiszen nehéz lehet egy szerepet eljátszani például a *Cigányok* című darabban, ha valaki ezt a problémát nem tartja fontosnak. A színészek kiválasztásakor is alkalmazkodik majd a hagyományokhoz, hogy a társulat valóságos közösség legyen, melyben mindenki azonos alázattal fogadja a kisebb szerepeket is?

– Mivel sokat foglalkozom a színészek kiválasztásával, foglalkoztatottságával, természetesen igen. Fontosnak tartom a folyamatosságot: nem az történik, hogy én lettem a színház igazgatója, és ezzel egy homlokegyenest más irányt veszünk. Mindenki dolgozik tovább, a meghatározó rendezők is, nem lesz semmiféle törés a színház életében.

– Mennyiben változott a közönség? Korábban a fiatal értelmiség látogatta a színházat, alig lehetett bejutni egy előadásra. Volt olyan, hogy a Kamrában a színpad szélén lábujjhegyre állva néztünk darabot, és döbbenetes, nagy erejű előadások voltak.

– Bizonyos mértékben megmaradt ez a trend, de szembe kell néznünk azzal, hogy a korábbi fiatal közönségünk korosodott, és az utánpótlás nem jön úgy, ahogy egy-két évtizeddel ezelőtt. A mai iskolákban a tanárok számára sem olyan fontos már a színház. Nem öröklik a fiatalok a színház szeretetét. Az egész ifjúsági programunk erről szól, úgy érzem, van mit dolgozni ezen.

Cigányok: Commedia della vitá?

– A *Cigányok* című darabot kétszer láttam. Egyszer a bemutatón, majd két hónappal később, és az volt az érzésem, hogy a darab megérett. Ez is odacsapott, ugyanúgy, ahogy azok a darabok, melyek a korábbi legendás előadásokban azt a bizonyos aha-élményt adták. Azóta sokat írtak a darabról, milyen a visszhangja?

– Összességében azt tudom mondani, hogy a kritika nagyon felesen fogadta a produkciót. A kifogásoló hangvételű vélemények mellett szerencsére elismerő kritikák is születtek.



– Mit kifogásoltak?

– Leginkább a Tersánszky-, valamint a Grecsó-féle alapanyag összeeresztését kritizálták. Ez egy irodalmi megközelítés. A Katonának viszont nagyon fontos jellemzője, amit maga is említett, hogy mi folyamatosan dolgozunk az előadásainkon. Érdekes, hogy a premier talán szakmaibb, zártabb közönsége visszafogottan reagált az előadásra, viszont később, ahogy olyan nézők ültek be, akiknek kevesebb közik van a színházhoz, de több az élethez, elkezdett hatni a darab. Hagyták, hogy megtörténjen velük az, amit a színháznak okoznia kell. Nagyon jó érzéssel tölt el, hogy a közönség érti az előadásunkat. És jönnek, hiszen elterjedt, hogy ezt meg kell nézni. Hallom, hogy vitatkoznak az előadásról, és főleg a témáról. Pontosan ez a célja, ez volt a célunk, hogy erről gondolkodjanak, és nem az, hogy egy közel klasszikusnak számító magyar szerző továbbírása legyen a középpontban. Ez csak egy általam kitalált eszköz, hogy beszéljünk erről a témáról, mert úgy éreztem, hogy mi a művészet eszközével kell, hogy beszéljünk.

– A darab első felében egy nagyon idillikus képet látunk a cigányok életéből Tersánszky Józsi Jenő 1923-ban megjelent első drámájának, a *Szidikének* alapján, melynek később a *Cigányok* címet adta. A második felében a hazai események feldolgozása történik meg, az Ön által felkért Grecsó Krisztián tollából. Miért éppen őrá esett a választás?

– Egyrészt a szerzőt ismertem arról az oldaláról, hogy hajlandó lesz azt írni, amit kérek, és hogy ezt gyorsan teszi. Úgy gondoltam, ez nem áll távol az ő világtól. És azt is tudtam, hogy az országról és a társadalmi problémákról való gondolkodása is alkalmas erre. Innentől kezdve nem volt nehéz.

– A Grecsó-féle második rész, mely gyakorlatilag a valós események sűrített naplója, szó szerint „élesen” különül el az első rész idilli képeitől, hiszen puskaropogás és nagy sötétség lepi el a színpadot, gyilkosság történik...

– A Tersánszky-darab idillikus világában az ember feloldódik, jól esik nézni. Szép a színpadkép, szépek az emberek, szépek a ruhák, minden errefelé van tupírozva. Én annak a váratlanságát szerettem volna megmutatni, amikor az ember ezt meghall-

ja, amikor ez a hír először becsap a közéletbe, hogy itt úgy lőnek ki embereket, mint az állatokat, amiket szintén nem volna szabad, de ez egy más kérdés. Engem borzasztó módon megrázott, hogy itt tartunk, hogy ez megtörténhet. Ugyanezt a hatást akartam elérni a közönség soraiban is.

– A darab tele van remek karakterekkel, nagyon jól visszaadják azt az egész problémakört, mely a romakérdéssel kapcsolatban felmerül. Mégis rendkívül megrázó volt számomra Szirtes Ági alakítása. Nagyon nagy színész. Mégis érdekelné, hogyan formálódnak ki az olyan jelenetek, amelyekben ilyen hatásos alakítást lehet nyújtani. Gondolok itt például arra a színpadi jelenlétre, amely során Szirtes Ági teljesen megtörtén könnyörög a rendőrnek férje holttestéért, hogy roma szokás szerint temethesse el. A rendőrnek megesk rajta a szíve, meg szeretné ölelni, közelebb megy hozzá, de aztán mégsem karolja át. Ez egy nagyon fájó és komoly üzenet kifelé. Hogyan jönnek létre ilyenek a próbafolyamat során?

– Az, hogy erről beszélni kell, nyilvánvaló volt. Ezt a gondolatot a társulat, a színészek, akik a produkcióban játszanak, hamar magukévá tették. Miután elkészült a Grecsó-szöveg, még nagyon sokat dolgoztunk a továbbiakon. A színészek javaslatait is figyelembe vettük, Grecsó, Török Tamara, a dramaturg, mindenki, aki részt vett ebben, láttuk, hogy a darabot formálni kell. Először ezt, a Grecsó-féle részt kezdtük el próbálni, nem is az elsőt. Két hétig csak ezzel a résszel foglalkoztam, amíg biztos nem lett számomra, hogy működik a dramaturgiája. Szirtes Ági pedig valóban káprázatosan nagy színész, aki mint egy jó vad, ha megérzi az áldozat szagát, ami ebben az esetben pont az ő szerepe, akkor jó irányba megy. Ha jó a szerep, jó a környezet, ha szerencsésen vannak összeválogatva az alkotótársak, akkor egy jó színész megérzi a darabban rejlő lehetőségeket, és abból nagy alakítás születik.

– Elgondolkodik az ember, hogy a darab provokálni akar, vagy felhívni a figyelmet erre a problémára, láttelepet adni arról, ami van, ami körülvesz minket?

– Mindaz fontos, amit említett. Egy magára valamit adó színház nem tehet úgy, mintha ez a probléma nem lenne. Én már nem bírtam tovább, azt éreztem, hogy ez most már tűrhetetlen, és meg kell szólalni.

– A darab vége nyitva hagyja a kérdést, nem formál véleményt. Szirtes Ági a nézőtér felé fordulva szórja átkait, mert meggyilkolt férjét a roma szokásoktól eltérően felboncolják, és ezért ő élete végéig teljesen magára marad. Olyan, mint egy segélykiáltás az emberek felé. Milyen



alternatívák voltak a befejezésre? Gondolkodott-e másik végződésen?

– Három lehetséges kifutásban gondolkodtunk. Volt például egy olyan, melyet a Kritika című lapban olvasott riportsorozat alapján készítettünk el, mert az nagyon megérintett. A legnagyobb szegénységben élő cigány településeken van olyan, hogy a cigányok mennek haza biciklivel, a rendőr megállítja, igazoltatja és megbünteti őket, mert nincs szelepszapka a biciklijükön. Annnyira megdöbbenett a rendőröknek ez a fajta találékonyasága, hogy egy darabig ragaszkodtam ahhoz, hogy ez legyen a vége. A Dani nevű szereplő viszi Szidikét a biciklijén, és megállítja a két rendőr, meg akarják büntetni a szelepszapka miatt. Volt egy melodramatikus vége is, amikor piros vér önti el a színpadot, és Dani megkéseli a saját nőjét. Sok mindent kipróbáltam, de végül is mindegyik lekerékítés lett volna.

– Lesz ennek a témának folytatása esetleg a következő évadban?

– Nem akarom kijelenteni, hogy lesz mindig ilyen jellegű produkciónk, de azért azt gondolom, hogy fontos dolgok fognak még az eszembe jutni. Úgy ítélem meg, s természetesen elfogult vagyok a saját munkámmal kapcsolatban, hogy ehhez a gondolat-hoz találtunk egy nagyon izgalmas formát. Bizonyos értelemben még egy esztétikai ügyet is kreáltunk azzal, hogy a Tersánszky-darabhoz hozzácsaptunk egy Grecsót. A színháznak színházul kell beszélnie, és ez akkor jó, ha valamilyen módon sikerül megtalálni ezt a nyelvet. Nem elég az, hogy na, most akkor beszéljünk róla.

– Nagyon köszönöm, hogy rendelkezésemre állt!

Szemző Ildikó